

Proměny vzdělávání učitelek mateřských škol (Od pěstounky k profesionálním předškolním pedagogům)

Jana Kropáčková¹

Motto: „It Účelně a promyšleně vybudované mateřské školství jest jedinou a pravou základnou pro reformu celé výchovy obecné a přípravou k šťastnému individuálnímu a kolektivnímu životu...“

Kellerová Milada

V České republice je hluboce zakořeněn termín „*předškolní výchova*“, avšak v současné době se i v našich odborných publikacích setkáváme s dalšími termíny označující danou problematiku: „*preprimární vzdělávání a předškolní vzdělávání*“. Jedná se o nově zaváděný termín, který vznikl z anglického výrazu „*pre-primary education*“ J. Průcha upozorňuje, že v mezinárodní komunikaci se však častěji užívá termín „*pre-school education*“. [1] V této práci bude užíván termín předškolní výchova v nejširším slova smyslu, kdy vystihuje výchovu dětí od narození do zahájení školní docházky a termín preprimární vzdělávání bude chápán v užším pojetí (ISCED 0) jako určitý typ vzdělávacího programu určený pro děti předškolního věku, realizovaný typicky v mateřských školách.

Donedávna bylo preprimární vzdělávání nedostatečně doceňováno a často byl jeho význam opomíjen. Nejenom u nás, ale i v zahraničí například chybělo dostatečné množství výzkumů z této oblasti a i strategické cíle vzdělávací politiky se dotýkaly tohoto stupně pouze okrajově. Velmi často převládala a dosud není vymícen (jak u široké, tak i u odborné veřejnosti) názor, že „opravdové vzdělávání“ dětí začíná až na základní škole (primárním vzděláním) a mateřské školy pouze děti „hlídají, hrají si s nimi a trochu je vychovávají“. Opodstatněnost tohoto názoru byla ještě utvrzována dobrovolnou docházkou do mateřských škol, samotným cílem předškolních institucí, ale i skutečností, že učitelky mateřských škol nezískávaly profesní kvalifikaci na terciálním stupni vzdělání.

Od vzniku institucionalizované předškolní výchovy v naší zemi lze vysledovat vytrvalé snahy samotných učitelek mateřských škol o uznání významu mateřské školy a zároveň i o zlepšení jejich profesní přípravy. Profesní příprava učitelek mateřských škol v naší zemi prošla zajímavým vývojem a má již určitou tradici. Na prvopočátku institucionalizované výchovy stály opatrovny a jesličky, jež měly převážně funkci sociální. Zde působily pěstounky a v čele l. Opatrovny na Hrádku stál muž s vzděláním pro primární školy. Od roku 1872 se učitelky mateřských škol vzdělávaly na ženských učitelských ústavech, kde profesní kvalifikaci mohly získat jednoročním kurzem pro vzdělávání učitelek mateřských škol. Profesní příprava vždy vyžadovala zvláštní zkoušku způsobilosti. Od roku 1914 byly pořádány dvouleté vzdělávací kurzy.

Pokrokové myšlenky o vysokoškolském vzdělávání učitelek mateřských škol zazněly v roce 1920 na I. sjezdu českého a slovenského učitelstva a byly zahrnuty do návrhu školského zákona, který bohužel po desetiletém projednávání z důvodu hospodářské krize nebyl přijat. Prostřednictvím dobrovolné organizace Svazu československých učitelek mateřských škol zorganizovaly v letech 1927–1928 vysokoškolské kurzy v Praze, Brně a Plzni a nadále propagovaly požadavky vysokoškolského studia, což se legislativně podařilo realizovat teprve v roce 1931. V roce 1932 vznikla na univerzitě „*Škola vysokých studií pedagogických*“, která nabízela učitelkám mateřských škol studium formou dvouletých kursů. V roce 1933 založily učitelky tzv. předchůdce informačního centra dalšího vzdělávání, které nazvaly „*Studovna učitelek mateřských škol hlavního města Prahy*“.

¹(kropackovajana@seznam.cz) katedra primární pedagogiky PedF UK, M.D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Teprve v roce 1945, kdy byla zřízeny pedagogické fakulty, bylo zavedeno vysokoškolské vzdělání pro učitelky mateřských škol. Dlouhodobý boj o vysokoškolskou profesní přípravu dosáhl konečně výhry v podobě čtyřsemestrového studia. Bohužel veškeré snahy o zachování vysokoškolského vzdělávání učitelů mateřských škol ztroskotaly, neboť v roce 1950 se profesní příprava opět vrátila pouze na středoškolskou úroveň, kdy profesní přípravu zajišťovaly 4letá pedagogická gymnázia a od roku 1953 byly zřízeny pedagogické školy.

Vzhledem k velice vysoké zaměstnanosti žen a vysoké porodnosti se rozšiřovala síť institucí předškolní výchovy a současně stoupala i potřeba kvalifikovaných učitelek mateřských škol, ale i pracovníků, které by odborně a metodicky úsek předškolní výchovy řídily. Okolnosti si vynutily znovuoobnovení vysokoškolského studia učitelek mateřských škol. V roce 1970 bylo v Praze a Olomouci na pedagogických fakultách otevřeno studium učitelství pro mateřské školy, a to jak ve formě denního i dálkového studia. Bylo určeno především tzv. „kádrovým rezervám“ (ředitelkám, metodičkám, inspektorkám atd.). Vznikl tak duální systém přípravy učitelek mateřských škol na středoškolské a vysokoškolské úrovni. Od roku 1975 bylo zrušeno pedagogických fakultách interní studium, avšak nadále byla realizována forma při zaměstnání, která měla za cíl v prohloubení a specializaci profesní přípravy pracovníků předškolní výchovy.

Po listopadu 1989 bylo externí vysokoškolské studium obsahově inovováno. Od školního roku 1992/1993 byla na Pedagogické fakultě UK v Praze zahájena interní forma bakalářského studia a novelou školského zákona v roce 1995 byly zřízeny vyšší odborné školy, čímž se rozšířila možnost vzdělávání učitelek mateřských škol i na úrovni postsekundární.

V současné době v naší republice existují tři možnosti profesní přípravy učitelstva preprimárního stupně: studium na střední odborné škole, studium na vyšší odborné škole a univerzitní studium bakalářského nebo magisterského typu. Do současné doby se o významu vysokoškolského studia učitelek mateřských škol stále polemizovalo a za standardní se považovala sekundární úroveň vzdělávání na rozdíl od většiny států Evropské unie. Teprve Bílá kniha a nový školský zákon zavedl tříleté bakalářské studium učitelek mateřských škol, čímž došlo k povýšení profesní přípravy učitelek mateřských škol na terciální úroveň a diverzifikaci ve směru univerzitním (pedagogické fakulty) a neuniverzitním (vyšší odborné školy).

Z přehledu školských a vyhlášek jsou patrné tendence rozvoje předškolních institucí, kdy se nejprve legislativně řešilo zřizování a organizování mateřských škol, doplněné prosazováním významu veřejné předškolní výchovy a propracováním vzdělávacího programu. Paralelně s těmito tendencemi se jednalo o postavení a vzdělávání učitelek (viz. tabulka: Historické mezníky ve vývoji mateřských škol v ČR).

Institucionalizovaná výchova a vzdělávání ve většině členských států Evropské unie začíná preprimárním stupněm (v některých státech již od 2 let věku dítěte), na který úzce navazuje stupeň primární s garancí povinné školní docházky. Vzhledem k demokratizaci vzdělávání je nyní věnována velká pozornost preprimárnímu a primárnímu stupni, neboť v těchto obdobích jsou položeny základní kameny celoživotního vzdělávání jedince. Změna pohledu na výchovu a vzdělávání v kontextu celoživotního vzdělávání jedince si vyžádala přehodnocení cíle a obsahu vzdělávacího procesu na všech stupních školského systému, což se samozřejmě dotklo i stupně preprimárního a primárního.

V některých státech Evropské unie se snaží řešit problematiku návaznosti a propojenosti těchto dvou stupňů, čímž je zajišťován plynulý přechod dětí z předškolního zařízení do primární školy:

- úpravami ve struktuře školského systému
 - a) integrací mateřských škol do škol primárních (např. Nizozemí, Dánsko)
 - b) začleněním posledního roku předškolní výchovy do stejného cyklu s prvním ročníkem primární škol či zřizováním přípravných tříd (např. Francie)
- větší spolupráci s rodinou (Španělsko, Lucembursko)

- větší spoluprací mateřské školy s primární školou (Francie livret scolaire)
- změnou v kurikulu primární školy např. odklonem od kvantity informací přes využívání nových metod k zařazování hrových prvků, atd. (Německo)
- tvorbou kurikul, standardů a programů v mateřských školách atd.

V poslední době se názory na význam preprimárního vzdělávání postupně mění, a to především díky pozitivním výsledkům výzkumů z oblasti předškolní výchovy a pochopení vzdělávací etapy jako celoživotního procesu. Preprimární stupeň je úzce propojován se stupněm primárním, postupně se stává jeho neodlučitelnou součástí, často bývá včleněn do primární školy. Učitelky mateřských škol již ve většině států EU (Španělsko, Francie, Itálie, Švédsko atd.) musí mít vysokoškolskou kvalifikaci a vzdělávání v mateřských školách se přesouvá z roviny dobrovolnosti do roviny povinně navštěvovaných institucí. Moderní pedagogická věda chápe rodinu a mateřskou školu jako partnery, kteří se ideálně doplňují a zdůrazňuje, že rodina je prvotní, nezastupitelná. Preprimární vzdělávání je důležitým prvopočátkem v procesu celoživotního vzdělávání, tzn. nezbytným předpokladem pro život v učitelské společnosti.

Stručná komparační studie potvrdila, že většina států ve vzdělávací politické strategii podporují institucionální preprimární vzdělávání a naše republika se v duchu národní tradice vydala díky Bílé knize a novému školskému zákonu stejným směrem, jak vyjádřil náměstek MŠMT dr. Jaroslav Müller: „*Přestože je předškolní vzdělání v zákoně definováno jako vzdělávání, které neposkytuje stupeň vzdělání, objevuje se v návrhu zákona ustanovení, ve kterém se ministerstvu ukládá stanovit povinný obsah vzdělávání a materiální, personální, organizační a další podmínky, které musí být v předškolním vzdělávání dodrženy. Znamená to, že budou dány základní parametry vzdělávacímu programu pro předškolní vzdělávání.* . . .“ [2]

Ačkoliv se rok od roku počet mateřských škol v ČR snižuje, jejich podíl ve struktuře vzdělávací soustavy zůstává stále nejvýraznější, a to i v porovnání s početně zastoupenými základními školami, které zajišťují naplnění povinné školní docházky. [3] Této skutečnosti má být využito k zajištění maximální otevřenosti a dostupnosti preprimárního vzdělávání všem dětem předškolního věku (bez ohledu na zaměstnanost rodičů, sociálněkulturní prostředí i případný zdravotní handicap) a ke zkvalitnění této úrovně vzdělávání. Byl vypracován Rámcový program předškolního vzdělávání, který formuluje rámcové cíle, obsah, podmínky ale i nové kompetence, které jsou chápány jako klíčové předpoklady (tj. pro život důležité schopnosti), jimiž by preprimární vzdělávání mělo vybavit dítě pro další fázi vzdělávání

Závěrem lze konstatovat, že nová strategie preprimárního vzdělávání bude klást na učitelky mateřských škol zvýšené nároky jak na profesní připravenost, tak vlastní profesi. Historicko-spoolečenský vývoj si vyžádal kvalitativní posun v profesní dráze od pěstounky, přes učitelku mateřské školy až k profesionálnímu předškolnímu pedagogovi (předpokládá se i zastoupení mužů v této sféře), kdy se od něho očekávají nejenom znalosti, ale i schopnosti z pedagogiky, psychologie, sociologie a současně osobnostní předpoklady (morální, emocionální atd.) ale jsou na něho kladeny i nové požadavky z oblasti speciální pedagogiky, poradenství, diagnostiky, komunikace s rodiči, zástupci veřejné správy, managementu, informatiky atd. Kvalitně připravený předškolní pedagog může např. pomoci při řešení problému zvyšujícího se počtu odkladů školní docházky, kdy má možnost dítě sledovat dlouhodobě, srovnávat s ostatními vrstevníky, průběžně provádět diagnostiku a dle zjištění s ním individuálně pracovat a vybavit ho potřebnými kompetencemi pro vstup do základní školy. Včasnou diagnózu, vhodným opatřením a citlivým angažováním rodiny by procento odkladů nestoupalo. Předškolní pedagog díky terciálnímu vzdělání se stane odborným partnerem pediatra, pracovníka pedagogicko-psychologické poradny a samozřejmě učitele primární školy i rodičů. Jedině soustavnou, vzájemnou a kvalitní spoluprací lze dosáhnout úspěchů, které pozitivně ovlivní další život jedince v jeho cestě celoživotního vzdělávání.

Proces celoživotního vzdělávání je dle zprávy UNESCO založen na čtyřech pilířích: „*učit se*

poznávat, učit se jednat, učit se žít společně a učit se být. . .“ a preprimární vzdělávání v tomto procesu sehrává klíčovou a nenahraditelnou pozici, kdy společně s rodinnou výchovou klade základy důležitých předpokladů nejenom pro další etapy vzdělávání, ale i pro další život. [4]

Literatura

- [1] Prucha, J.: Vzdělávání a školství ve světě. Praha, Portál 1999.
- [2] Národní zpráva o stavu předškolní výchovy, vzdělání a péče o děti předškolního věku v České republice. Praha, OECD 2000, s. 8.
- [3] Vývojová ročenka školství v ČR. Ústav pro informace ve vzdělávání. Praha 1997.
- [4] Koucký, J. a kol.: České vzdělání & Evropa. Strategie rozvoje lidských zdrojů při vstupu do Evropské unie. Praha, Sdružení pro vzdělávací politiku 1999, s. 50.
- [5] Ježková, V., Walterová, E.: Vzdělávání v zemích Evropské unie. Praha, Pedagogická fakulta UK 1997.
- [6] Mišurcová, V: Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století. Praha, SPN 1978.
- [7] Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha. Praha, MŠMT 2001.
- [8] Opravilová, E.: Retrospektiva a perspektiva vzdělání učitelek mateřských škol. In K pojetí přípravy učitelů školy prvního stupně. Praha, Karolinum 1992, s. 113–118.
- [9] Předškolní výchova v zemích Evropské unie. Praha, ÚIV, EURYDICE 1996.
- [10] Struktury systémů vzdělávání a odborné přípravy v zemích Evropské unie. Praha, ÚIV, EURYDICE 1995.
- [11] Školské zákony, novely, vyhlášky atd.